

بررسی مطالعات و پیامدهای اکوتوریسم

حمیراسادات یوسفی انور

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته اکوتوریسم، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

homeyra.yousefia@ut.ac.ir

دکتر احمد پورا احمد

استاد گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

apoura@ut.ac.ir

چکیده

اکوتوریسم شاخه ای از گردشگری مبتنی بر طبیعت می باشد. در اکوتوریسم مفهوم مسئولیت پذیری نقش پررنگی را ایفا میکند. ابعاد اکوتوریسم به دو گروه طبیعی و انسانی تقسیم می شوند که بُعد طبیعی شامل شاخص هایی مانند: اقلیم، شرایط آب و هوایی، پوشش گیاهی، کاربری زمین، توپوگرافی و... می باشد. بُعد انسانی به معیار اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، حاکمیتی (نهادی) - مدیریتی و فناوری تقسیم می شوند که هر کدام دارای شاخص هایی هستند. منابع اکوتوریسم شامل منابع طبیعی مانند: جنگل، دریا، حیات وحش و... و منابع انسانی شامل فرهنگ زیست افراد است که در خود نوع خوراک، پوشاک، مسکن، آداب و رسوم و... را جای داده است. اصول متعددی برای اکوتوریسم ذکر شده است که از مهم ترین آنها می توان بر کسب منافع اقتصادی برای جامعه محلی، بهره مندی از لذت های طبیعت با کم ترین میزان آسیب به آن، مشارکت جامعه محلی در تصمیم گیری ها و مدیریت، آموزش به جامعه محلی جهت افزایش آگاهی از دارایی های ارزنده طبیعی و فرهنگی که متعلق به ایشان می باشد، احترام به طبیعت و فرهنگ جامعه مقصد توسط گردشگران و... در صورتی که اصول اکوتوریسم به درستی عمل شوند پیامدهای اقتصادی (کسب درآمد، اشتغال، افزایش رفاه)، فرهنگی (حفظ و احیای فرهنگ فراموش شده و در حال فراموشی)، زیست محیطی (حفاظت از مناطق و گونه های گیاهی و جانوری در خطر از بین رفتن) می تواند نجات بخش منطقه باشد.

واژگان کلیدی: گردشگری، اکوتوریسم، پیامدهای اکوتوریسم

مقدمه

یکی از مهم ترین ابزارهای توسعه کشورها در جهان امروز، گردشگری می باشد. (شیابانی نیا و همکاران، ۱۳۹۶) که به منزله ی پدیده ای پویا دارای پیچیدگی های منحصر به فردی می باشد. (پژهان فر، ۱۴۰۱) در سال های گذشته گردشگری به عنوان فعالیتی بشری و صنعتی همراه با رشدی با سرعت بالا و دارای طیف و ابعاد گسترده شناخته شده است. (ایمانی خوشخو و علی زاده، ۱۳۹۲) بسط و گسترش جهانی فعالیت های گردشگری موجب اهتمام هرچه بیشتر صاحب نظران به این حوزه گردیده است. فعالیت گردشگری حاصل تعامل، اثرگذاری و اثرپذیری دو محیط انسانی و طبیعی می باشد که محیط انسانی شامل ابعاد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی می باشد و محیط طبیعی شامل عواملی مانند: زیستگاه، هوا، آب، اقلیم، گیاهان و جانوران می گردد. (شیابانی نیا و همکاران، ۱۳۹۶) توسعه گردشگری جهت فقر زدایی و کاهش نرخ مهاجرت ها، ایجاد رفاه اجتماعی، حفظ و احیای ویژگی های فرهنگ سنتی، حفاظت از معماری و بافت سنتی، ارتباطات میان فرهنگ ها، حفظ منابع طبیعی و اجتناب از آلودگی محیط زیست، تقویت غرور ملی و ایجاد فرصت هایی برای اشتغال در جوار فعالیت های کشاورزی و دامداری در منطقه های روستایی و دورافتاده، عناصر اساسی و ضروری هستند. (پورجوپاری و همکاران، ۱۴۰۳) در جهان بخش بسیار مهمی از فعالیت های گردشگری براساس استفاده و بهره وری از طبیعت است که امروزه آن را اکوتوریسم می خوانند. (خسروی و سعدی، ۱۴۰۲) اکوتوریسم به سبب عواملی از قبیل، خستگی و ملالت از محیط پر تلاطم شهری در جوار تمایل و علاقه به میراث فرهنگ ها، نگرانی های زیست محیطی و تمایل برای شیوه و سبک سالم زندگی کردن، امتناع از فرهنگ های مصرف گرایی و... ایجاد گردیده و رونق یافته است. (هوشیار و همکاران، ۱۴۰۰)

تمایل به زیستن در طبیعت در ذات و فطرت انسان قرار دارد. با گذشت زمان، گسترش یافتن و ایجاد شهر های امروزی و صنعتی شدن آنها، گسترش و همه گیری زندگی شهری، قرار گیری انسان در محیط شلوغ و پر ازدحام شهرهای امروزی، ماشینی شدن و ابزاری شدن سبک زندگی انسان ها و اختصاص دادن زمان های مشخصی برای تعطیلات مردم توسط دولت ها تمایل برای شرکت کردن در سفرهایی به مناطق طبیعی و قرار گرفتن در محیط طبیعت افزایش یافت. به دلیل عدم شناخت صحیح و مدیریت نادرست پیامد مهمی که با این مسئله به وجود آمد اختلال در زیست جانوران و گیاهان و آسیب هایی به جامعه محلی بود. اکوتوریسم به عنوان راه حلی شفاف و امید بخش مسیری را به افراد نشان داد که در آن می شود از نعمت های طبیعت بدون تخریب و نابودی استفاده کرد. اکوتوریسم بر دو پایه اصلی طبیعت و فرهنگ استوار است. طبیعت شامل هرآنچه که در زیستگاه وجود دارد، مانند منطقه و محیط زیست، حیات گیاهی و حیات جانوری منطقه، هوا، دریا، رودخانه، آبشار و... و فرهنگ به منظور الگوی زیستنی که گروهی از افراد برای زندگی شان دارند. این الگو ابعاد گوناگونی مانند خوراک، پوشاک، آداب و رسوم، نوع فعالیت ها و... را شامل می شود و طی سال ها از نسلی به نسل دیگر منتقل شده و نسبت به هر دوران خود را بروز رسانی نموده است در حالی که اصول اساسی خود را حفظ کرده است.

دو نکته حیاتی و حائز اهمیت در اکوتوریسم وجود دارد، که هر دو در صورت رعایت شدن ما را به سوی درستی هدایت می کنند. نخستین نکته این است که جامعه مقصد باید بداند که اکوتوریست ها برای مشاهده و تا حد امکان تجربه ی نوع زیست آن هاست که مسیر را می پیمایند و به آن منطقه می روند، آگاهی از این موضوع امکان تعامل را برای آنها فراهم می کند بدین معنا که آنها در مواجه شدن با اکوتوریست ها به جای تغییر در فرهنگشان برای همانندی با آنها، منحصر به فرد بودن خود را می پذیرند و در جهت تعامل و هم زیستی تلاش می کنند. همچنین هنگامی که آنها این موضوع را می دانند خودشان بر حفظ محیط زیست اهتمام می ورزند و برای آن تلاش می کنند. نکته دوم این است که اکوتوریست ها باید درک صحیحی از احترام گذاشتن به طبیعت و فرهنگ جامعه میزبان داشته باشند، آنها آمده اند تا از محیط طبیعی مشاهداتی داشته باشند، فرهنگ جامعه میزبان را

تجربه کنند و مدت زمان مشخصی را همانند آنها زیست نمایند و با ایجاد کمترین اثر و تغییر محیط را ترک کنند، آنچه آنها با خود از آنجا می‌برند تجربه است.

روش تحقیق

مطالعه پژوهش حاضر به روش توصیفی-مروری با نگرش کتابخانه‌ای و اسنادی به وسیله گردآوری و استفاده از مقالات داخلی و خارجی، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها صورت گرفته است و تلاش شده تا مفاهیم به شکل‌گزینه شده و دقیق انتخاب شوند تا بتوانند مسیر درستی را بررسی کنند.

اکوتوریسم و گردشگری طبیعی (طبیعت‌گردی)

گونه‌شناسی گردشگری مبتنی بر طبیعت

3

گردشگری	انگیزه	مقاصد	گونه گردشگری
مبتنی بر طبیعت	تفریح و سرگرمی	جنگل، دشت، بیابانات حومه شهرها، سواحل دریاها و رودخانه‌ها، تفرجگاه‌ها، روستاها و نظیر آن‌ها	گردشگری تفریحی، گردشگری ساحلی، گردشگری در هوای آزاد
	هیجان و ماجراجویی	کوه‌ها و ارتفاعات، رودخانه‌های خروشان، جنگل‌های انبوه و نظیر	گردشگری ماجراجویانه
	لذت و حفاظت از محیط زیست	پارک‌های مختلف، حیات وحش، مناطق حفاظت شده، چشم‌اندازهای طبیعی و نظیر اینها	اکوتوریسم

منبع: (سقای و مسعودی، ۱۳۹۶)

اکوتوریسم دقیقاً مترادف با واژه طبیعت‌گردی نمی‌باشد زیرا طبیعت‌گردی الزاماً با حفاظت از محیط زیست و تلاش جهت حفظ و احترام به ارزش‌های جامعه میزبان هم‌مفهوم نمی‌باشد. در صورتی که اکوتوریسم در ماهیت خود حفاظت زیست‌محیطی، احترام به ارزش‌های جامعه محلی و کسب مزایای اقتصادی را دارا می‌باشد. (خسروی و سعدی، ۱۴۰۲)

استراحت و وقت‌گذراندن در طبیعت، کنار رودخانه‌ها و دریاها، در جنگل‌ها و... از گذشته میان انسان‌ها وجود داشته است، اما با گذر زمان این مسیر به جایی رسید که نگرانی‌ها برای نابودی و تخریب محیط زیست توسط افراد حس شد، به همین دلیل نیاز به استفاده از طبیعت همراه با احترام به آن و دستورالعمل‌هایی شکل گرفت که اکوتوریسم را متولد ساخت.

مفهوم اکوتوریسم

یکی از ابعاد گردشگری، اکوتوریسم است که معادل لغوی واژه Ecotourism هست که از به هم پیوستن دو بخش Eco به معنای زیستگاه، محل زیستن یا محیط زیست و Tourism به معنای گردشگری تشکیل شده، معنای مفهومی آن نیز به سفر به مناطق بکر و طبیعی که عموماً تحت حفاظت زیست‌محیطی می‌باشند با هدف به حداقل رساندن آثار حضور گردشگران در محیط و طبیعت نظر دارد. (هوشیار و همکاران، ۱۴۰۰) اکوتوریسم به منزله‌گردشی است که با هدف دیدن جلوه‌های طبیعی شروع می‌شود.

مفهوم مذکور تمامی مظاهر طبیعی بر روی کره زمین را در بر می‌گیرد و انسان جست و جوگر به دنبال شناخت علت وجودی و آگاهی از ویژگی‌های آن‌ها می‌باشد. (ضرابی و صفرآبادی، ۱۳۹۲)

معنای اکوتوریسم تاکید و اشاره بر سفری مسئولانه نسبت به محیط زیست دارد که با قرار گیری افراد در منطقه‌های طبیعی و بکر پیامدهایی چون محفوظ شدن از طبیعت و محیط زیست و ایجاد درک و شناخت عمیق از آن همراه با آگاهی از فرهنگ محیط و افراد محلی و بومی دارد. (پورجوپاری و همکاران، ۱۴۰۳)

اکوتوریسم با شتاب روزافزون و سریع در جریان تغییر به عنوان یک ابزار محبوب به منظور حفاظت و نگهداری از انواع گونه‌های زیستی گیاهی و جانوری با افق دید توسعه جامعه محلی می‌باشد. (مداحی و سیدی نسب، ۱۴۰۱) فعالیت اکوتوریسم بدین معناست که همراه با اتخاذ کیفیت و کارایی مناسب محیط برای گردشگران، بالاترین میزان حفاظت در ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، محیط زیستی و کالبدی از جامعه مقصد اتفاق افتد. (پورجوپاری و همکاران، ۱۴۰۳)

اکوتوریسم یک مسیر نوید بخش جهت حفاظت از محیط زیست همراه با کسب منافع اقتصادی برای جامعه محلی و آسان سازی سفر به مناطق و مکان‌های طبیعی می‌باشد. (سقای و مسعودی، ۱۳۹۶) مفهوم اکوتوریسم پیوسته میان دو بُعد سرمایه داری و حفظ محیط زیست حفظ فرهنگ جامعه میزبان در نوسان می‌باشد. (Rudkin and Hall, 1996) ایجاد تعادل و تعامل تنها راه حل این مشکل می‌باشد.

سه معیار قابل اهمیت و اساسی اکوتوریسم عبارتند از: الف) جاذبه‌های مقصد باید طبیعی و طبیعت محور باشد. ب) توریست‌ها باید رابطه‌ای تعاملی و دو جانبه برای یادگیری سبک زندگی بومیان و آموزش فرهنگ داشته باشند. ج) محیط‌های طبیعی باید با توجه به اصول اکولوژیکی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی مدیریت شوند. (محمدی و جعفرزاده، ۱۳۹۵)

فعالیت‌های زیر مجموعه اکوتوریسم

دیدار از مناطق حفاظت شده، پناهگاه‌های حیات وحش و سیماهای سرزمین طبیعی	دامنه نوردی
چشمه‌های آب گرم، لجن درمانی	طبیعت درمانی
دیدار از زندگی عشایر، روستاگردی، آداب و رسوم	مردم شناسی
شنا، قایقرانی، موج سواری	ورزش‌های ساحلی و آبی
اسکی، برف نوردی، شکار و صید	ورزش‌های زمستانی

(دیده بان و ستوهیان، ۱۴۰۲)

تاریخچه اکوتوریسم

رابطه میان توریسم و محیط زیست در واقع انسان و طبیعت در دهه ۱۹۶۰ میلادی آغاز شد. (زاهدی، ۱۳۸۵) تاریخچه واژه اکوتوریسم به سال ۱۹۶۵ میلادی باز می‌گردد هنگامی که هنتر این واژه را انتخاب کرد و آن را به کار گرفت. پنج سال بعد در سال ۱۹۷۰ میلادی بحث‌های گسترده‌تر و ژرف‌تری در مورد این مفهوم توسط اکولوژیک‌ها صورت گرفت. (میرکریمی و همکاران، ۱۳۹۵) در سال ۱۹۶۵ میلادی هنتر مفهوم اکوتوریسم را برای وصف نمودن روابط میان گردشگران، محیط زیست و آداب و رسوم و فرهنگ‌های بومی استفاده نمود. (احسانی، ۱۳۹۸)

چهار معیار اکوتوریسم به بیان هتزر عبارتند از: کم ترین مقدار تاثیر در محیط زیست، کم ترین مقدار تاثیر بر فرهنگ بومی و محلی و بالاترین سطح احترام به آن ها، بیشترین میزان مزیت اقتصادی برای مردم محلی و بومی و کسب بالاترین سطح رضایت برای گردشگران. (احسانی، ۱۳۹۸) در اواسط ۱۹۷۰ میلادی در کشور کانادا سفرهای طبیعی یا اکوتورها در منطق بکر و طبیعی آغاز شد. (زاهدی، ۱۳۸۵)

پژوهش ها و مطالعات در ارتباط با حوزه اکوتوریسم در دهه ۱۹۸۰ میلادی افزایش یافت، (زاهدی، ۱۳۸۵) اصول، راهبردها و دستورالعمل های ملی و بین المللی از سال ۱۹۹۰ میلادی در حوزه اکوتوریسم شروع به شکل گیری جدی و پیشرفت نمود. (احسانی، ۱۳۹۸)

انجمن اکوتوریسم در سال ۱۹۹۰ میلادی به شکل یک سازمان غیر انتفاعی بین المللی تشکیل شد تا از محیط زیست و توریسم پایدار حفاظت کند. (زاهدی، ۱۳۸۵) در سال ۱۹۹۱ میلادی انجمن اکوتوریسم استرالیا تشکیل شد.

در سال ۱۹۹۲ میلادی اجلاس زمین توسط سازمان ملل متحد در شهر ریودوژانیرو برگزار شد و دستور کاری آن، برنامه ریزی جهت توسعه پایدار قرار گرفت.

5

کوشش برای به رسمیت شناختن اکوتوریسم در سال ۱۹۹۴ میلادی توسط استرالیایی ها صورت گرفت. بدین جهت برنامه ای نوشته شد که در زمان مذکور تنها برنامه ی سیاست اختصاصی اکوتوریسم در جهان بود. محتوای این برنامه ریزی شامل خط مشی ها و سیاست گذاری بین المللی بود که در آن ذکر شده بود چگونه از صنعت توریسم مستند سازی صورت گیرد و آن جزو برنامه هایی برای اقدام فوری قرار گرفت. (میرکریمی و همکاران، ۱۳۹۵) در سال ۱۹۹۵ میلادی سازمان جهانی روستاهای دوستدار طبیعت که ماموریت آن گردهم آوری انجمن های بومگردی منطقه ای و جهانی، بومیان، پژوهشگران و فعالین گردشگری بود با هدف کم ترین آسیب های زیست محیطی اتفاق افتاد. (شفیعی و ربانی، ۱۳۹۷) در سال ۱۹۹۹ میلادی کنفرانس بین المللی دوستداران طبیعت با محتوای رهنمودهایی در جهت حفاظت از منابع طبیعی تشکیل شد. (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۶) کمیسیون توسعه پایدار در سال ۱۹۹۹ میلادی برای اولین بار گردشگری پایدار را مطرح نمود و در پی آن سازمان ملل متحد سال ۲۰۰۲ میلادی را " سال بین المللی اکوتوریسم " اعلام کرد.

در سال ۲۰۰۲ میلادی نشست جهانی طبیعت گردی در شهر کبک کانادا با هدف گردهمایی دولتها، آژانس های بین المللی، سازمان های غیردولتی، شرکت های گردشگری، نمایندگان جوامع بومی و محلی، مؤسسات دانشگاهی و افراد ذینفع در طبیعت گردی برگزار گردید. در همین سال سازمان یونسکو طرح " شبکه بین المللی ژئوپارکها " را ایجاد کرد.

در سال ۲۰۰۷ میلادی کنفرانس گردشگری پایدار و بومگردی (اکوتوریسم) با هدف راه حل های عملی برای اهداف پایداری صنعت گردشگری، توسعه جوامع پایدار و بهبود بومگردی برگزار شد که از آن سال به بعد هر ساله در کشورهای گوناگون دنیا تشکیل گردیده است. (شفیعی و ربانی، ۱۳۹۷)

در سال ۲۰۱۷ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل با موضوع سال گردشگری پایدار و برنامه توسعه پایدار، تشکیل گردید و در سال ۲۰۱۸ کنفرانس جهانی گردشگری و فرهنگ با عنوان تقویت توسعه پایدار در عمان برگزار گردید.

مسیر تاریخی پیموده شده توسط اکوتوریسم بر میزان اهمیت این موضوع برای انسان ها دلالت دارد، همانگونه که ذکر شد با گذشت زمان و عمیق تر شدن پیوند میان انسان و طبیعت تمایل برای انجام فعالیت اکوتوریسم در افراد روند صعودی را در پیش گرفت که حتی امروزه نیز در حال افزایش می باشد. اکوتوریسم هر ساله با افزایش آگاهی افراد از این پدیده، سهولت در دسترسی و درک ارزشمندی جوامع محلی طرفداران بیشتری پیدا می کند.

ابعاد و عوامل توسعه اکوتوریسم

ابعاد توسعه اکوتوریسم

عوامل	بعد
توجه به جذب سرمایه ها و سرمایه گذاران به مناطق روستایی، ارائه وام ها و اعتبارات کم بهره به روستائیان، افزایش آگاهی روستائیان نسبت به بازارهای داخلی و خارجی و نیازهای مصرف کنندگان و تنوع بخشی به تولیدات و فعالیت های روستایی.	اقتصادی
ارائه آموزش های گوناگون برای افزایش سطح دانش و مهارت های فنی، تقویت استفاده از تجربیات محلی و بومی به وسیله روستائیان در توسعه فعالیت ها و تولیدات، فراهم کردن محیط و فضای آرام و امن برای زندگی و فعالیت در روستاها، تقویت زمینه های مشارکت روستائیان در برنامه ریزی و مدیریت خود و تقویت قدرت اعتماد به نفس و خوداتکائی در انجام دادن فعالیت ها.	اجتماعی
تقویت زمینه های استفاده از الگوهای مناسب و منابع محیطی مانند آب، خاک و هوا، فراهم کردن بسترها و زیرساخت های مناسب، مثل برق، جاده، تلفن، ارائه فناوری های جدید به روستائیان و افزایش حمل و نقل و ارتباطات فیزیکی.	محیطی و زیرساختی
کاهش تشریفات اداری، استفاده از سیاست های مناسب توسعه روستایی، هماهنگی و همکاری بالای سازمانی، تقویت سازمان ها و نهادهای خودجوش محلی و ایجاد شبکه های اطلاع رسانی.	نهادی

منبع: (پورجوپاری، طیب نیا و پایدار، ۱۴۰۳)

طبق بازبینی پروژه های اکوتوریستی در کشورهای در حال توسعه عوامل موفقیت اکوتوریسم در جوامع محلی شامل مدیریت مهارت ها در جامعه محلی و بومی، ایجاد و تداوم بازارهایی مشهور اما نه چندان رقابتی و به شکل انبوه، پایداری و شرایط با ثبات سیاسی، تحقیقات بازاریابی کافی و جامع و دسترسی به جلوه های طبیعی و محیط زیستی، حمایت مالی برای حفاظت زیست محیطی و فرهنگی، فرصت های کسب درآمد و ایجاد اشتغال فراهم شده در زمینه های مختلف توسط اکوتوریسم، رویکرد جامعه محلی برای حفاظت فرهنگی و زیست محیطی، تحقیقات بازار کافی و جامع و تحقیقات با استفاده از علوم و ابزار در خصوص ویژگی های طبیعی آشکار و در دسترس، تداوم یکپارچگی فرهنگی، وضعیت اکولوژیکی مناسب برای حفاظت از منطقه هستند. (احمدی، ۱۳۹۸)

ابعاد اکوتوریسم به دو بعد انسانی و محیطی تقسیم می‌شوند. بعد انسانی اکوتوریسم شامل معیارهای اجتماعی-فرهنگی با شاخص هایی مانند: فرهنگ عمومی، مسئولیت اجتماعی، مناظر انسانی، استانداردهای کیفیت زندگی، امنیت، تهاجم فرهنگی و...؛ اقتصادی با شاخص هایی مانند: سرمایه گذاری بومی، اشتغال جوامع محلی، توان اقتصادی، زیرساخت اقتصادی، هزینه گردشگری، سرمایه و...؛ حاکمیتی - مدیریتی با معیارهایی مانند: مدیران محلی آگاه و توانمند، برنامه ریزی مناسب، آموزش محیط زیست، سهولت تهیه روایید، مدیریت ایمنی و... و فناوری شامل معیارهایی مانند: تبلیغات، شبکه های اجتماعی و رسانه های جمعی می باشد. بخش محیطی نیز شامل معیار زیست محیطی می باشد؛ که شاخص هایی مانند: آب و هوا، توپوگرافی، پوشش گیاهی، تنوع زیستی، تنوع اقلیمی، پتانسیل های طبیعی، مناظر طبیعی، محدودیت اکولوژیکی، تراکم، کیفیت، تامین پایدار آب، کاربری زمین، ظرفیت گردشگری، ظرفیت تحمل اکولوژیکی و... را داراست. (کریمی فر و همکاران، ۱۴۰۲)

منابع اکوتوریسم

منابع اصلی اکوتوریسم

منبع	توضیحات
آب	سواحل، دریا، دریاچه، آبشار، چشمه های طبیعی و آب معدنی
جنگل و پوشش گیاهی	جنگل، بیشه زارها، باغ ها، مناطق سرسبز
کوهستان	دره ها، پدیده های زمین شناسی، چشم اندازهای منحصر به فرد
حیات جانوری	پژوهش های جانوری، شکار، مشاهده زیست حیوانات و پرندگان
غارهای طبیعی	غارنوردی، غارشناسی، پدیده های خاص زمین شناسی، حیان جانوری و گیاهی منحصر به فرد مخصوص غارها

(بیرانوند، ۱۳۸۷)

علاوه بر موارد ذکر شده که بر بُعد مبتنی بر طبیعت دلالت دارد، اکوتوریسم منبع منحصر به فردی به نام فرهنگ بومی و محلی را هم در بر میگیرد که بسیار قابل اهمیت است و به عنوان یکی از شالوده های انتخاب اکوتوریسم توسط اکوتوریست ها عمل می کند. فرهنگ شامل نوع زیست افراد می باشد. (۱) سبک پوشش و لباس های افراد، به این معنا که شکل، رنگ، جنس و مواد اولیه ای که پارچه لباس از آن تشکیل شده است به چه صورت باشد، پوشش برای خانم ها و آقایان باید به چه صورت و شامل کدام عناصر باشد، آنها در مناسبت های گوناگون چه اصولی را باید در پوشش رعایت کنند. (۲) سبک خوراک، به این منظور که نوع لوازم مورد استفاده در پختن غذا چیست، استفاده از کدام یک از انواع مواد اولیه باتوجه به فصل یا محدوده زندگی صورت میگیرد، نوع چیدمان غذاها و تدارک ملزومات همراه آنها باید به چه صورت باشد، آرایش و چیدمان سفره و جای گیری و نشستن افراد دور تا دور سفره باید به چه صورت باشد. (۳) مراسم های آیینی، جشن ها و اعیاد و عزاداری، مراسم های خاص مانند عروسی باید کدام امکانات، دستورات عملی ها و محدودیت هارا شامل شود. (۴) دانش بومی، یکی از مهم ترین نموده های فرهنگی دانش بومی می باشد به این معنا که انسان بر اساس تجربه زیسته خود توانسته است راه حل هایی جهت مواجه شدن با مشکلات و سختی ها پیدا کند و

آن را نسل به نسل انتقال دهد که این امر همراه با تکامل و به کارگیری ابزار موجود در هر دوران بیشترین میزان بازدهی را داشته باشد. دانش بومی می‌تواند نوع معماری، داستان‌ها، سبک رقص یا آواز بازی و هنرهایی مانند هنرهای تجسمی باشد. (۵) معماری، یکی دیگر از موارد مورد اهمیتی که فرهنگ جوامع را مانند شعری کوتاه اما کامل برای ما روایت می‌کند اشکال، مصالح و سبک معماری بناهای هر فرهنگ می‌باشد.

اصول و ویژگی‌های اکوتوریسم

ویژگی‌های اکوتوریسم عبارتند از: ابزاری برای حفاظت از تنوع زیستی، ایجاد آسایش و رفاه برای مردم محلی و بومی، به کارگیری فعالینی (افراد فعال) متعهد، آگاه و مسئولیت‌پذیر، فعالیتی آمیخته و همراه با آموزش، تقویت‌کننده کسب و کارهای کوچک مقیاس محلی، به حداقل رساندن به کارگیری منابع‌های انرژی تجدیدناپذیر و استفاده حداکثری از منابع انرژی تجدیدپذیر و ایستاده بر شالوده‌های مشارکت جامعه محلی و تلاش جهت پیدایش فرصت‌های شغلی مناسب برای آنها. (احسانی، ۱۳۹۸)

اصول ضروری توسعه اکوتوریسم: (۱) حفظ، کنترل و نظارت در مناطق مستعد توسعه اکوتوریسم. (۲) بررسی و شناخت آگاهانه از کارایی اجتماعی در مناطق تحت محافظت جهت حفاظت بیولوژیکی موجودات در بلندمدت و اهتمام مسئله تنوع فرهنگی. (۳) ایجاد شرایط هم‌سنگی و تعادل میان نیازهای سرمایه‌گذاران غیر محلی و انتظارات جوامع محلی. (میرکریمی و همکاران، ۱۳۹۵)

اصول اکوتوریسم پایدار عبارتند از: (۱) استفاده از منابع پایدار، فرهنگی، طبیعی و اجتماعی که موجب ادراک بلندمدت کسب و کار است. (۲) کاهش بیش از حد مصرف و کاهش ضایعات، افزایش کیفیت گردشگری و کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی همراه با محدود کردن حجم مصرف. (۳) مدیریت تنوع زیستی، مدیریت بلندمدت و تلاش جهت حفظ و پایداری. (۴) حمایت از اقتصادهای محلی، مدیریت میزان عرضه و تقاضا با توجه به مسائل پایداری و خط‌مشی‌گذاری بر اساس حفظ محیط زیست. (۵) جوامع محلی درگیر، افزایش کیفیت پروژه‌های گردشگری، حفظ محیط زیست به وسیله ایشان. (۶) مشاوره و سهامداران عمومی، درحالی‌که ضروری است که به حل تضاد منافع میان بازیگران عرصه گردشگری بپردازد. (۷) آموزش کارکنان، عاملی برای بهبود کیفیت محصول گردشگری و تولید نیروهایی با سطوح گوناگون تخصص که کارآمد باشند. (۸) بازاریابی گردشگری مسئولانه، بهترین نوع بازاریابی رضایت‌مشتري می‌باشد. (طاهریان، ۱۳۹۹)

اصول اکوتوریسم پایدار

انجام فعالیت‌هایی با کم‌ترین پیامد زیست‌محیطی	مشارکت جامعه محلی در اتخاذ تصمیمات
ایجاد زمینه برای افزایش شناخت از طبیعت	مشارکت جامعه محلی در مدیریت منطقه
کسب منافع اقتصادی و درآمدی	آگاهی بخشی به جامعه محلی جهت درک ارزش طبیعت

(دیده بان و ستوهیان، ۱۴۰۲)

آثار و پیامدهای مثبت اکوتوریسم

پیامدهای مثبت اکوتوریسم بر طبیعت: (۱) محافظت از مناطق و پارک‌ها. (۲) افزایش تلاش جهت آگاهی‌رسانی به بومیان و گردشگران برای حفظ محیط زیست، بایدها و نبایدهای رفتاری در طبیعت و آموزش برای زیست با کم‌ترین آسیب در طبیعت. (۳) تلاش همگانی (دولت، انجمن‌ها و مردم محلی) جهت حفظ گونه‌های خاص گیاهی و جانوری. (۴) فرهنگ‌سازی و آموزش در

مواجه شدن افراد با حیات وحش. (۵) مدیریت منطقه با شناخت و تسلط بر منطقه و برنامه ریزی مناسب. (۶) کاهش میزان استفاده از منابع تجدید ناپذیر و حفظ آن برای آیندگان.

پیامدهای مثبت اکوتوریسم بر اقتصاد: (۱) ایجاد اشتغال، مشاغل در زمینه اکوتوریسم بسیار متنوع می باشند به همین دلیل افراد با مهارت هایی از سطوح گوناگون امکان اشتغال در آن را دارند. (۲) ارزش آوری برای کشور، جذب گردشگران خارجی موجب ارزش آوری برای کشورها می گردد. (۳) افزایش تولید ناخالص داخلی، یکی از راه های افزایش تولید ناخالص داخلی که در صورت اتفاق افتادن مدیریت صحیح اکوتوریسم به سرانجام میرسد، درحالی که آسیب های زیست محیطی مانند صنایع یا کشاورزی به حداقل رسیده است. (۴) ایجاد فرصت های سرمایه گذاری داخلی و خارجی. (۵) افزایش درآمد خانوار، که در پی آن افزایش آموزش، رفاه، امنیت غذایی، افزایش بهداشت و... اتفاق می افتد. (۶) رونق صنایع داخلی، گردشگران برای رفع نیازهای خود به کالاهایی نیازمند هستند که توسط انواع صنایع داخلی از قبیل نساجی، غذایی، بهداشتی و... تولید می گردد. (۷) افزایش سطح کیفیت زندگی افراد با ایجاد و به سازی زیر ساخت ها، هنگامی که گردشگری همراه با خود زیر ساخت هایی مانند جاده، راه سازی، گازکشی و... را به همراه می آورد مهم ترین گروهی که از آن بهره میبرند مردم محلی می باشند. (۸) محافظت از میراث طبیعی، هنگامی که گردشگران با قرار گرفتن در مناطق برای بازدید از جلوه های طبیعی بلیت ورودی دریافت می کنند یا در صورت تمایل به منطقه برای حفظ محیط زیست کمک های مالی اتفاق می افتد، پول ها صرف محافظت از خود مناطق می گردد. (۹) توانمند سازی و اشتغال بانوان.

پیامدهای مثبت اقتصاد بر فرهنگ: (۱) کاهش نرخ بیکاری در جوامع، که موجب کم شدن جرم و جنایت، ایجاد و ارتقای انگیزه زندگی، افزایش توان مالی افراد برای تشکیل خانواده می گردد. (۲) حفظ فرهنگ، مشاهده ی علاقه ی گردشگران به فرهنگ جامعه میزبان احساس غرور و افتخار را در بومیان نسبت به فرهنگ ایشان به وجود می آورد که پیامد آن حفاظت از فرهنگ می باشد. (۳) احیا فرهنگ های فراموش شده، هنگامی که افراد بومی از ارزشمندی فرهنگی خود آگاه می شوند همچنین برای جذب بیشتر گردشگران تلاش می کنند تا بخش هایی از فرهنگ را که فراموش شده یا در حال فراموش شدن است احیا کنند مانند مراسم هایی که در قدیم در فرهنگشان وجود داشته و انجام آن برای گردشگران عامل جذاب می باشد. (۴) آشنایی با دیگر فرهنگ ها، تعامل افراد جوامع محلی و گردشگرانی با فرهنگ های گوناگون موجب آشنایی آنها با یکدیگر میگردد.

آثار و پیامدهای منفی اکوتوریسم

آثار منفی شناخته شده اکوتوریسم شامل تخریب سنت های بومی، تحلیل رفتن و تخریب ارزش زیستی ذاتی، تجاری شدن محصولات فرهنگی بومی، فروپاشی بنیان خانواده، ایجاد حس عدم تمایل و علاقه در میان جوانان به مشاغل سنتی مانند کشاورزی، درگیری و تنش میان ذینفعان توسعه اکوتوریسم و افراد مخالف با این مسئله در منطقه، افزایش آمار جرم و جنایت و بزهکاری و استعمال مواد مخدر. (میرکریمی و همکاران، ۱۳۹۵)

پیامدهای منفی اکوتوریسم بر طبیعت: (۱) صدمه رساندن به گیاهان روی زمین بر اثر گلدکوبی افراد پیاده یا حرکت ماشین آلات از روی آنها. (۲) صدمه رساندن به گیاهان آبی به دنبال حرکت پروانه موتور قایق یا آسیب به ریشه گیاهان که بیرون از خاک هستند به همین شکل. (۳) آسیب به اکوسیستم بیابانی و کویری به وسیله وسایل نقلیه. (۴) تخریب لانه و آسیب به تخم پرندگان

صخره ای توسط کوهنوردان. ۵) تغییرات در ساختمان و بافت خاک از طریق تراکم و فرسایش. ۶) مهاجرت یا جا به جایی پرندگان آبری در دریاچه ها و برکه های پشت سد از طریق مزاحمت قایق بادبانی، ماهیگیری و شنا. (خسروی و سعدی، ۱۴۰۲)

پیامدهای منفی اکوتوریسم بر اقتصاد: یکی از پیامدهای منفی توسعه اکوتوریسم افزایش قیمت زمین، مسکن و کالاهای ضروری در مناطقی می باشد که توسعه اکوتوریسم اتفاق افتاده است، در این شرایط افرادی که در این بخش فعالیت نمی کنند و مشاغل و سرمایه گذاری خارج از این حوزه دارند دچار آسیب می شوند، همچنین ایجاد مشاغل فصلی که درآمدشان در آن زمان نسبتا مناسب می باشد افراد را به آن سو می کشاند و برای صنایع که درآمد کم تر و کار همیشگی در طول سال دارند کمبود نیروی کار اتفاق می افتد؛ مشاغل ناپایدار، فعالیت های کاری در این حوزه به دلیل نوع فعالیتشان به سرعت امکان نابودی دارد مثلا با شیوع یک بیماری همه گیر یا اتفاق افتادن مخاطرات طبیعی مانند سیل و زلزله یا ایجاد اختلاف میان کشورها و عدم ثبات سیاسی ممکن است که به سمت نابودی کشیده شود.

پیامدهای منفی اکوتوریسم بر فرهنگ: تعامل مداوم افرادی با یک فرهنگ بومی اصیل با افرادی از مناطق و فرهنگ های گوناگون مخصوصا در صورت عدم آموزش و عدم آگاهی از تفاوت ها موجب بیزار شدن آنها از فرهنگ، ایجاد احساس ترد شدگی و احساس مورد تمسخر قرار گرفتن را به سبب نوع زیستشان به وسیله دیگر فرهنگ ها منجر می شود. هنگامی که فرد تحت آموزش قرار نگیرد و نسبت به میزان ارزشمندی فرهنگ خود مطلع نباشد یا گردشگران آموزش های جامع شامل جزئیات جهت برخورد صحیح با جامعه میزبان نگذرانده باشند امکان دارد که این شرایط پیش آید. دیگر مسئله مهمی که به عنوان پیامد منفی فرهنگی شایان ذکر است برخورد گردشگران با جامعه محلی هنگام انجام کارهای روزمره می باشد چونکه معمولا این جوامع کم تر و محدود تر از تکنولوژی و ماشین آلات استفاده میکنند و این برخلاف زندگی شهری می باشد ممکن است گردشگران با قصد کمک کردن برای سهولت کارها به آنها پیشنهادهای ارائه کنند و اعمال نظری در این مسئله صورت گیرد به عنوان مثال شیوه ی برداشت آب. نکته حائز اهمیت این است که حتی اگر آموزش ها به جامعه محلی و گردشگران به نحو احسن هم صورت گیرد باز هم تعامل این دو گروه تغییراتی هرچند جزئی برای فرهنگ با خود به همراه دارد.

بحث و نتیجه گیری

ذات کنجکاو انسان تمایل به کسب تجربه های جدید و دیدن مناطق جدید دارد. با نظر به سیر تاریخی متعلق به اکوتوریسم به خوبی به این درک می رسیم که اگر قرار بود انسان ها به صورت بی رویه از طبیعت و محیط زیست استفاده کنند و در جهت حفظ آن تلاشی صورت نگیرد پیامدی به غیر از نابودی و ویرانی اتفاق نمی افتاد به همین دلیل خردمندان مسیر نجات روشنی مانند اکوتوریسم را مورد توجه قرار دادند که بشر بتواند همراه با قرارگیری در طبیعت و استفاده صحیح از لذت های آن، کم ترین میزان آسیب را از خود به جای بگذارد. علاوه بر طبیعت مسئله مهم دیگری که در یک محیط وجود دارد و در صورت عدم توجه گردشگران نابود می شود، فرهنگ بومی است. آموزش دادن به جامعه محلی برای درک ارزشمندی فرهنگ ایشان و گردشگران برای نوع انتخاب رفتارهایشان می تواند پیامدهای مخرب را به حداقل برساند.

اصولی که برای اکوتوریسم ذکر شده به طور پیوسته در حال به روز رسانی می باشد، مسئله مهم این است که ما باید بدانیم اکوتوریسم با هدف کسب بیشترین میزان گردشگران اما با رعایت نکاتی که کم ترین اثر، تخریب و تغییر را ایجاد کند فعالیت میکند.

پیامدهای اکوتوریسم به میزان بسیار زیادی وابسته به میزان آموزش (گردشگران و جامعه محلی) و رعایت اصول اکوتوریسم میباشد؛ در صورت مثبت بودن با پیامدهای اقتصادی (کسب درآمد، اشتغال، افزایش رفاه) ، پیامدهای فرهنگی (حفظ و احیای

فرهنگ های در خطر) و پیامدهای زیست محیطی (حفاظت از مناطق و گونه های گیاهی و جانوری در خطر نابودی) می تواند نجات بخش منطقه باشد و در صورت منفی بودن میتواند آثار مخرب جبران ناپذیری در فرهنگ، محیط زیست و اقتصاد به جای بگذارد.

منابع

۱. زاهدی شمس السادات، ۱۳۸۵، مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار با تاکید بر محیط زیست، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۲. بیرانوند، اسماعیل (۱۳۸۷)، تحلیل فضایی جاذبه های اکوتوریسم شهرستان خرم آباد، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
۳. ایمانی خوشخو محمدحسین و علی زاده ولی الله، ۱۳۹۲، اقتصاد گردشگری (مروری بر پیشینه تحقیق در خارج و داخل)، نشریه: گردشگری، سال: ۱۳۹۲ | دوره: ۱ | شماره: ۱.
۴. ضرابی اصغر و صفراآبادی اعظم، ۱۳۹۲، مقاله ارزیابی توسعه اکوتوریسم پایدار در شهر کرمانشاه، نشریه: جغرافیا و برنامه ریزی سال دوره: ۱۷ | شماره: ۴۶، صفحات: ۱۴۷-۱۷۰.
۵. میر کریمی سید حامد، سعیدی سحر، سعیدی سپیده، ۱۳۹۵، اصول و مفاهیم دستیابی به اکوتوریسم موفق، مجله انسان و محیط زیست، دوره: ۱۴، شماره: ۲.
۶. سقایی مهدی و مسعودی محمدباقر، ۱۳۹۶، اکوسیستم های طبیعی و اکوتوریسم با تاکید بر ایران، انتشارات مهکامه.
۷. شیبانی نیا کفاح، عبداللهی صدیقه، محمدزاده مرجان، ۱۳۹۶، مروری بر گردشگری و اثرات آن؛ گامی به سوی توسعه پایدار، فصلنامه انسان و محیط زیست، شماره ۵۸، پاییز، ۱۴۰۰ صص ۱۹۹-۲۱۱
۸. مهدوی، رکن الدین افتخاری، سجاسی قیداری، ۱۳۹۶، بنیان های نظری توسعه پایدار گردشگری. انتشارات سمت.
۹. شفیعی زاهد و ربانی، مرضیه، ۱۳۹۷، بومگردی و اقامتگاه های دوستدار طبیعت، انتشارات مهکامه.
۱۰. احسانی افسانه، ۱۳۹۸، کتاب اکوتوریسم راهی برای گردشگری پایدار، انتشارات مهکامه.
۱۱. احمدی پریسا (۱۳۹۸)، بررسی نقش توسعه اکوتوریسم در کارآفرینی و توانمندسازی زنان منطقه آزاد تجاری-صنعتی ارس، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اکوتوریسم، دانشگاه تبریز.
۱۲. محمدی نعیم و جعفرزاده گوغری امیر، ۱۳۹۵، مقاله تقویت اکوتوریسم: با توجه به نظریه نوسازی بوم شناختی، همایش ملی فرهنگ گردشگری و هویت شهری، دوره ۲.

۱۳. طاهریان شهری نجمه‌سادات (۱۳۹۹)، شناسایی و رتبه‌بندی عوامل کلیدی موفقیت در توسعه اکوتوریسم (کلات نادری، خراسان رضوی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت بازرگانی-بین‌الملل، موسسه آموزش عالی تابران.

۱۴. هوشیار محمود، آهنگری اسماعیل و جوانبخت شین آباد نسرین، ۱۴۰۰، جلب مشارکت جوامع محلی در توسعه اکوتوریسم تالابی (مورد مطالعه: تالاب بین‌المللی کانی برازان مهاباد)، نشریه: اکوبیولوژی تالاب (تالاب)، دوره: ۱۳، شماره: ۴۷، صفحات: ۵۱-۶۰.

۱۵. پژهان فر مصطفی، ۱۴۰۱، مروری بر مفاهیم اکوتوریسم، دومین همایش ملی توسعه پایدار خلیج فارس: محیط زیست بر مناطق ساحلی.

۱۶. مداحی علی و سیدی نسب سیدعلیرضا، ۱۴۰۱، مقاله اکوتوریسم و توانمندسازی جوامع محلی، کنفرانس ملی اکوتوریسم، ژئوتوریسم و حفاظت از میراث طبیعی.

۱۷. خسروی عادل، سعدی حشمت‌الله، ۱۴۰۲، مقاله تأثیر توسعه اکوتوریسم بر محیط زیست و توسعه روستایی در شهرستان گالیکش، سیزدهمین کنفرانس بین‌المللی کشاورزی، محیط زیست، توسعه شهری و روستایی.

12 ۱۸. دیده بان فاطمه و ستوهیان فرزاد، ۱۴۰۲، مقاله بررسی اهمیت و نقش اکوتوریسم و گردشگری در استان گیلان، ۱۴۰۲، دوازدهمین کنگره ملی سراسری فناوری‌های نوین در حوزه توسعه پایدار ایران.

۱۹. کریمی فر شهرزاد، خطیبی سید محمدرضا، بیگدلی راد وحید، ۱۴۰۲، فرا تحلیل مهمترین عوامل توسعه اکوتوریسم پایدار در ایران، فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده دوره چهارم، شماره چهارم، پیاپی (۶۱)، زمستان ۱۴۰۲ صص ۳۷-۵۸.

۲۰. پورجوپاری مرضیه، طیب نیا سیدهادی، پایدار ابودر، ۱۴۰۳، مقاله تحلیل اثرگذاری توسعه اکوتوریسم در توانمندسازی اقتصاد روستایی ان (نمونه: روستاهای دارای اقامتگاه بومگردی شهرستان کرمان)، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره: ۱۵، شماره: ۵۵.

21. Rudkin, B. & Hall, C. M. (1996). **Unable to see the forest for the trees: ecotourism development in the Solomon Islands**. Unable to see the forest for the trees: ecotourism development in the Solomon Islands. 203-226.

22. Rosalina, P. D., Dupre, K., & Wang, Y. (2021). **Rural tourism: A systematic literature review on definitions and perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyiköy case**, Scientific Research and Essays, 6(19), 4009-4020.